

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 138 2017

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Sigrid Schottenius Cullhed (recensioner)

Biträdande redaktör: Annie Mattsson och Camilla Wallin Bergström

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2018 och för recensioner 1 september 2018. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-37-7

ISSN 0348-6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2018

ter i denna våg som Rita Felski avstår van Ooijen dock helt från att framföra någon principiell kritik mot det ideologikritiska perspektivet. Det är som övergav han detta perspektiv, inte för att det är något fel på det, utan för att han förlorat tron på den formen av kritik.

Det är inte svårt att förstå varför: alltför ofta ter sig föregivet ideologikritisk litteraturvetenskap snarare som en form av etisk kitsch, för att låna ett uttryck från Walter Benn Michaels, än som genuin kritik. I inledningen förklarar van Ooijen själv att *Dödsport* stammar ur hans intryck av att det råder en motsättning mellan ”vad vi som moraliskt reflekterande humanister [tror] oss göra och vad vi verkligen [gör]” (14). Litteraturforskare är förtjusta i att redogöra för, och kritisera, det symboliska våld som återfinns i litteratur och annan konst, men har som regel inga problem med att vid en konferensmiddag ”förtära köttet från styckade djurkroppar” (15). Därtill finns det en tendens att uppröras över saker som ordval (vad kallar man en medlem av den eller den folkgruppen), samtidigt som få yppar sig om de undermåliga arbetsförhållandena för personalen hos Amazon, världens största distributör av böcker och andra medier.

Snarare än att beklaga att van Ooijen inte historiserar, ter det sig därför mer produktivt att söka historisera hans val att inte historisera. Kanske kan ett annat sätt att närma sig Nabokovs *Lolita* än det van Ooijens poetologiska perspektiv erbjuder fungera som en upplysande referenspunkt. I ett efterord till *Lolita*, tillkommet i efterhand och på andras initiativ, beskrev Nabokov själv romanen som en tragedi och förklarade att den bygger på en novell han skrivit på ryska i Paris 1939, men förstört när han flyttade till Amerika 1940. ”It had taken me some forty years to invent Russia and Western Europe, and now I was faced with the task of inventing America” (”On a Book Entitled 'Lolita,' *Encounter* 1959, 73–6, 76). Som författare ser sig Nabokov tvungen att *uppfinna* de länder han talar om; utsagan gör klart att romanen inte minst handlar om ett slags språktillägnelse, men vittnar också om att hans långt drivna esteticism kan ses som en produkt av den specifika historiska situation han själv befann sig i. Som Walter Cohen påpekat är det fullt möjligt att se Nabokovs esteticism som en reaktion på bolsjevikernas revolution, vilken inte bara för honom utan för hela hans familj utgjorde ett slags historiens slut, då den omöjliggjorde den borgerligt-liberala livsstil han fostrats i. Nabokov måste uppfinna de världar han fann sig i, för att

världen för honom bara äger verklighet under förutsättning av den sociala sfären återupprättas genom en skapande akt. Att i det läget, som Nabokov, förneka att litteraturen äger en social eller moralisk innebörd, kan därför läsas som det sätt varigenom ”Nabokov’s fiction [...] paradoxically acquires its most profound social significance” (”The Making of Nabokov’s Fiction,” *Twentieth Century Literature*, 29.3, 1983: 333–350, 337).

Van Ooijen själv skriver förstås ur en helt annan historisk situation än den i vilken Nabokov författade *Lolita*; likafullt kan den senares esteticism måhända hjälpa oss att bättre förstå den ideologiska agnosticism som genomsyrar *Dödsport*. Valet av texter kan ju annars vid första anblick ge ett något depraverat intryck: *Lolita*, kannibalfilm, *GTA*, våldsport, dödsmetall – varför dras man till sånt? Kanske är svaret att alla dessa uttryck ter sig som estetiskt analoga med en upplevelse av världen som i total avsaknad av moral. På så sätt kan de fungera som en lisa för människor som är så djupt etiska att de inte kan undgå att uppleva den förhandenvarande samhällssituationen som djupt amoralisk. Just genom att vägra att uppställa en moral i termer av igenkännbara ideologier skapar det slags texter som behandlas i *Dödsport* en möjlighet till något annat än den moraliska inlåsning som drabbat inte minst den traditionella politiken. Den senare – vare sig den uppträder som konservatism, nyliberalism eller socialism – ter sig mot bakgrund av pågående miljökatastrofer och den sociala misär som stora delar av världens befolkning ännu lever under som utopisk, hopplöst hoppfull. *Dödsport* kan genom att vägra att ideologisera det estetiska ses som denna utopis inversion – en hoppfullt hopplös bok. Det gör *Dödsport* till en inspirerande problematisk utgångspunkt för ett vidare samtal om litteraturens förutsättningar i vår tid.

Magnus Ullén

Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia. Red. Ann-Sofie Lönngrén, Heidi Grönstrand, Dag Heede & Anne Heith. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne 2015.

Postkolonialism är *så* förra århundradet, sa en brittisk kollega nyligen när vi planerade en gemensam kurs om globalisering och litteratur. Jag var benägen att hålla med honom. I dag är det ordet trans-

nationalism som ligger på litteraturforskarnas läppar. Detta gäller i alla fall dem som intresserar sig för frågeställningar kring litteratur skriven av författare i den tilltagande mobilitet som korsar, luckrar upp och skriver in nationsgränserna på nytt, eller får dem att läcka. Ändå vore det omöjligt att tänka sig sådan litteratur – eller sådana litteraturer – utan den *postkoloniala kapacitetströskel* som den amerikanske litteraturforskaren Barry J. Lopez introducerade i sin bok *Posts and Pasts. A Theory of Postcolonialism* (2001). Utan det postkoloniala historiska rummet och dito teoribildningen hade vi sannolikt inte heller haft ett transnationellt litteraturstudium, som är en färsk teoribildning som många gånger visar på ett omedelbart beroende av postkolonial teori.

Ett intressant nordiskt inlägg i den transnationella litteraturforskningen är antologin *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia* (2015), redigerad av Ann-Sofie Lönngren, Heidi Grönstrand, Dag Heede och Anne Heith. Av titeln framgår alltså att ifrågasättandet av det för litteraturforskningen typiska litteraturstudiet, som framför allt följt nations- och språkgränser, självklart innebär ett omtänk också i fråga om kanon. Som skribenterna i antologin visar, har det nära förhållandet mellan nation och kanon – därtill med disciplinen litteraturvetenskap (*comparative literature*) som tredje hörnsten – byggt på strikt nationell och disciplinär gränsdragning, så att litteratur som skulle rubba detta harmoniska förhållande har osynliggjorts.

Vad kan då denna omprövning av litteraturforskningen i transnationella termer tänkas innebära och då framför allt beträffande litteraturhistorieskrivningen? Vilka teorier, begrepp och forskningsfrågor blir användbara och relevanta? Antologin är indelad i tre huvudkapitel: det första behandlar nyckelbegrepp och teorier, det andra tar upp språk, litteratur och nationella tillhörigheter och omförhandlingar av dessa, medan det sista erbjuder ett skevt, *queert*, perspektiv på idén om det nordiska. I metodkapitlet ”National, Transnational and Entangled Literatures: Methodological Considerations Focusing on the Case of Finland” påvisar författarna Mikko Pollari, Hanna-Leena Nisilä, Kukku Melkas, Olli Löytty, Ralf Kauranen och Heidi Grönstrand inledningsvis att det transnationella litteraturstudiet intressant nog inte enbart är beroende av den nationella kategorin. En ”metodologisk nationalism” (*methodological nationalism*) kan till och med vara uttryckligen befogad.

Kapitlet i fråga utgår visserligen från ett finländskt perspektiv, men har ändå givits platsen som övergripande och introducerande om också exemplifierande metodkapitel i volymen. Behovet av metodologisk nationalism motiverar författarna bland annat med att det är svårt att skriva om och förstå litteratur då nationen som kategori är till den grad central i bland annat politiska kontexter. Nationella statliga aktörer är dessutom ofta verksamma på det litterära fältet.

Frågan om hur ett litteraturvetenskapligt forskningsmaterial överhuvudtaget skulle kunna hanteras utan specifika forskningskategorier ställs på sin spets också i detta fall. I synnerhet Olli Löytty's bidrag ”Immigrant Literature in Finland: The Uses of a Literary Category” visar på denna problematik. Löytty tar avstamp från några exempel med litterära tävlingar. I den ena tävlingen, som riktades till immigranter, visade det sig bli i det närmaste omöjligt att hitta en adekvat formulerad utlysning som skulle ha innefattat alla dem som berördes. I den andra, som handlade om Finlandia-priset för skönlitteratur, vilket är Finlands främsta litterära pris, visade det sig att en av de nominerade deltagarna skrev på rätt språk, det vill säga ett av Finlands nationalspråk, men att hon hade fel nationstillhörighet; hon var slovakisk medborgare. Samtidigt utfärdar författarna emellertid en tydlig varning för den metodologiska nationalismen: riskerna och tillkortakommandena med denna metod är uppenbara.

Än en transnationell metodologi då? Här citerar författarna Steven Vertovecs (2009) definition, vilken innefattar ickestatliga aktörer av olika slag som är verksamma över nationsgränserna. De kan vara allt från företag till medborgaorganisationer och individer som förenas av gemensamma intressen som religion, kultur och geografi. Bland annat innebär själva sammanlänkandet av dessa aktörer och de processer enligt vilka grupperna formas och underhålls transnationalism, enligt Vertovec. Som ett komplement till aktörskapet som transnationell analyskategori lyfter författarna fram Arjun Appadurais (1996) idé om flöden och olika typer av ”landskap” (*scapes*), såsom teknolandskap och medialandskap.* Författarna konstaterar att den tematiska tyngdpunkt det transnationalistiska lit-

* Termen *scape* kan bara ställvis översättas med landskap. Appadurai lyfter till exempel fram begrepp som *ethnoscape*, *financescape* och *ideoscape*. Centralt är att de alla innehåller en komponent av det föreställda (*imagined*).

teraturstudiet hittills haft framstår som begränsat i ljuset av Appadurais fokus på flöden av idéer och materia. Följaktligen drar de slutsatsen att ett metodologiskt transnationellt studium av litteratur utöver en koncentration på tematiseringar av en globaliserad värld också kunde beskriva hur texter rör sig över geografiska och språkgränser.

Slutligen introducerar författarna också begreppet *literary entanglements* som ett sätt att frigöra forskningen från kategorin nation, som självfallet kontinuerligt återupprättas både genom termerna metodologisk nationalism och metodologisk transnationalism. Begreppet har ett förflutet inom historieforskningen men har förekommit också inom tidigare bidrag till forskningen kring litteratur och globalisering. Bland andra har Suman Gupta (2009) använt det för att beteckna hur litteratur och globalisering har "trasslats samman" med varandra.

An approach based on entanglements breaks down a strictly national perspective in a similar way as that of the concept "transnational" does: It abandons the notion of isolated, self-sufficient national containers and directs attention to the connections and interactions between them. However, while "transnational" carries with it the term "national", which implies a connection to the concepts of the nation or the nation-state and their significance, "entangled" lacks this connection and directly allows the examination of any given entities (Epplé, 2012, citerad i Lönngren, Grönstrand, Heede, Heith, 2015, 22).

Annika Olsson tar också upp metodologisk nationalism i sitt kapitel och kopplar begreppet till nationers gränser, intersektionalitet och litteraturhistorieskrivning som disciplin, samt inte minst till den mångtydiga idén om en nations litteratur som kropp, något som blir synligt i latinets *corpus* eller engelskan *body of literature*. Olssons synsätt är produktivt: resultatet är ett ifrågasättande av disciplinens homogeniserande litteraturhistorieskrivning med tanke på såväl klass och kön som plats och etnicitet. "Litteraturens kropp" som nationens ägodel och gränserna för den, och i förlängningen för själva nationen, är vad som står på spel här.

Del två av volymen ger prov på ett antal tematiskt inriktade läsningar. Helena Bodin skriver om Sophie Elkans dröm om Orienten från ett semiotiskt perspektiv som visar sig vara överraskande fruktbart i detta transnationalistiska sammanhang. I en berörande studie, "Reindeer Revisited", under-

söker Kaisa Ahvenjärvi traditionella samiska drag i samtida samisk poesi, medan Margareta Petersson i sitt spännande bidrag studerar postkoloniala representationer i tre skandinaviska romaner med fokus på religion och revolt. Med Spivak (1999) gör Petersson åtskillnad mellan två typer av representation, *proxy* och *portrait*, av vilka det förra begreppet har en politisk innebörd och det senare en välkänd estetisk. Genom bland annat denna distinktion bemöter Petersson effektivt tanken om den skandinaviska exceptionalismen, det vill säga uppfattningen att det inte förekommit skandinavisk kolonialism i någon betydande utsträckning.

I volymens sista del får vi ta del av tre bidrag som, i högre eller lägre grad, kopplar *queera* perspektiv litteratur och transnationella frågeställningar kring kanon och litteraturhistorieskrivning. Dag Heedes kapitel utgör en direkt och engagerande uppmaning om en samlad forskningsinsats med syfte att skriva om den nordiska litteraturens kanon i en *queer* riktning och att åstadkomma en litteraturhistoria med sådana förtecken. Till detta hämtar han inspiration bland annat från *Nordisk Kvindelitteraturhistorie*. Moa Sam Holmqvist studerar motivet *crossdressing* i spänningslitteratur från 1800- och 1900-talen och visar på hur användningen av motivet utvecklats över tid och fått nya betydelser. Slutligen studerar Ann-Sofie Lönngren trollet som figur i tre samtida nordiska fiktiva texter. Lönngrens bidrag är innovativt: hon erkänner den nordiska folklorens troll men läser det intersektionellt och förstår det i kontexterna av både välfärdsstaten, en postkolonial världsordning och genus. Dessutom förutspår hon att trollet i framtiden kommer att användas inom forskningen för att ifrågasätta föreställningen om det "sanna" nordiska folket (205).

Redaktörerna och författarna bakom *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia* representerar fyra nordiska länder, Danmark, Finland, Norge och Sverige. De litterära exempel, författare och frågeställningar som studeras är av transnationellt slag eller problematiseras på det sättet: allt från samisk lyrik till färisk prosa och dansk kolonisation, med mycket mera. Ändå kan man tycka att det hade varit på sin plats också med någon form av mera påtaglig isländsk medverkan. Såvitt jag kan se är den isländska representationen synnerligen knapp. Varken som *proxy* eller *portrait* kan den isländska kategorin sägas bli särskilt synlig i volymen.

Pia Maria Ahlbäck